

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft het College voor Examens (CvE) op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet CvE de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommitteerde toekomen.
- 3 De gecommitteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Examens.

De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.

- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
  - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
  - 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;

- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
  - 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
  - 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
  - 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
  - 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
  - 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
- NB1 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.
- NB2 Als het College voor Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.
Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.
Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:
- NB
- a. Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
  - b. Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden WOLF-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt. In dat geval houdt het College voor Examen bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 56 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen is de volgende vakspecifieke regel vastgesteld:

Voor rekenfouten worden geen scorepunten afgetrokken. Wanneer echter de kandidaat bij een berekening kennelijk verzuimd heeft door schatting controle op het antwoord uit te oefenen, wordt voor deze fouten één scorepunt afgetrokken tot een maximum van drie scorepunten voor het hele examen.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores

Opmerking

Algemene regel 3.6 is ook van toepassing als gevraagd wordt een gegeven antwoord toe te lichten, te beschrijven en dergelijke.

Opgave 1

---

1 maximumscore 2

bij (1) monopolie

bij (2) toe

bij (3) lagere

indien alle drie juist 2

indien twee van de drie juist 1

indien één of géén van de drie juist 0

2 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

$$MO = MK$$

MO midden is gelijk aan 1,5 bij $Q = 1,0 \rightarrow 1.000$ broden

$$P = \frac{-1}{2.000} \times 1.000 + 2,5 = 2 \text{ (euro)}$$

3 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

• $1.200 = -2.000P + 5.400 \rightarrow P = 2,10$ 1

• verschil in omzet: $1.200 \times 2,10 - 1.000 \times 2 = \text{€ } 520$ 1

Vraag	Antwoord	Scores

4 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Een antwoord waaruit blijkt dat Ketting het tarief niet verhoogt, omdat ongeacht de keuze van Remkens, de winst voor Ketting hoger zal zijn dan bij wel verhogen (respectievelijk 14 tegen 12 als Remkens wel verhoogt en 10 tegen 6 als Remkens niet verhoogt).

5 maximumscore 2

ja

Uit de verklaring moet blijken dat als beide fietsverhuurders afspreken hun tarief te verhogen (met 1 euro) de winst per maand voor ieder € 12.000 zal zijn in plaats van € 10.000 / voor ieder € 2.000 hoger zal zijn.

Opgave 2

---

6 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

$$\frac{\frac{1}{0,81} - \frac{1}{0,93}}{\frac{1}{0,81}} \times 100\% = 12,9\%$$

7 maximumscore 2

Voorbeelden van een juist antwoord zijn:

- Een antwoord waaruit blijkt dat deze beleggers het risico van niet (volledig) terugontvangen van in euro's belegde bedragen (bijvoorbeeld kwijtschelding deel staatsschuld uit obligaties van eurolanden) willen vermijden door te kiezen voor beleggen / sparen in Zwitserse franks, hetgeen de vraag naar deze franks verhoogt.
- Een antwoord waaruit blijkt dat deze beleggers verwachten dat de eurocrisis zal leiden tot lage(re) rendementen van aandelen / deelnemingen in de eurozone en daarom kiezen voor beleggen in Zwitserland, hetgeen de vraag naar de Zwitserse frank verhoogt.
- Een antwoord waaruit blijkt dat deze beleggers verwachten dat de eurocrisis zal leiden tot veel koersschommelingen van de euro waardoor het risico op vermogensverlies bij beleggen in euro's groter is dan bij beleggen in Zwitserse franks en daarom kiezen voor beleggen in franks, hetgeen de vraag naar deze franks verhoogt.

Vraag	Antwoord	Scores

8 maximumscore 2

Voorbeelden van een juist antwoord zijn:

- indien gekozen voor krantenkop 1
Een voorbeeld van een juiste uitleg is:
Een uitleg waaruit blijkt dat deze Duitse spaarders franks zullen aanbieden in ruil voor euro's, waardoor de koers van de frank in euro's juist zal dalen.
- indien gekozen voor krantenkop 2
Een voorbeeld van een juiste uitleg is:
Een uitleg waaruit blijkt dat minder import uit Zwitserland zal leiden tot minder vraag naar franks in ruil voor euro's, waardoor de koers van de frank in euro's juist zal dalen.

9 maximumscore 2

grafiek 3

Opmerking

Uitsluitend 2 of 0 scorepunten toekennen.

Opgave 3

---

10 maximumscore 1

De Wajong-uitkering wordt door de Rijksoverheid betaald uit de belastingen.

11 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

1-1-1999 tot 1-1-2004:

aantal Wajong-uitkeringen stijgt met $\frac{142,4}{123,6} \times 100 - 100 = 15,2\%$ in 5 jaar

1-1-2004 tot 1-1-2009:

aantal Wajong-uitkeringen stijgt met $\frac{191,7}{142,4} \times 100 - 100 = 34,6\%$ in 5 jaar

Opmerking

Wanneer voor de periode vanaf de invoering WWB zes jaren in de berekening zijn opgenomen (dus tot 1-1-2010) dit ook goed rekenen mits de kandidaat aantoont dat de gemiddelde jaarlijkse stijging groter is dan in de periode vóór de invoering.

Vraag	Antwoord	Scores

12 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Een antwoord waaruit blijkt dat het aantal bijstandsuitkeringen na 2005 daalt in samenhang met dalende werkloosheid, die weer het gevolg is van hoogconjunctuur/opgaande conjunctuur, terwijl vanaf 2008 het aantal uitkeringen weer oploopt in samenhang met stijgende werkloosheid, die het gevolg is van laagconjunctuur/neergaande conjunctuur.

13 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

$$\frac{113}{110} \times \text{€ } 1.076,40 = \text{€ } 1.105,76$$

14 maximumscore 2

ja

Voorbeelden van een juiste berekening zijn:

- $\frac{113}{110} \times 100 - 100 = 2,7\%$ stijgt zijn uitkering, hetgeen meer is dan de gemiddelde stijging van de cao-lonen (1,75%)
- $1,0175 \times \text{€ } 1.076,40 = \text{€ } 1.095,24$ is nodig voor welvaartsvast, hetgeen lager is dan € 1.105,76

15 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Een redenering waaruit blijkt dat indien de gemeenten ook verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de Wajong en dit moeten betalen uit hetzelfde (vaste) budget, zij geen financiële prikkel meer hebben om jongeren van bijstand naar Wajong te verwijzen / door te schuiven.

Vraag	Antwoord	Scores

Opgave 4

---

16 maximumscore 2

bij (1) lange

bij (2) vaste

bij (3) lager

indien twee van de drie juist

1

indien één of geen van de drie juist

0

17 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Een antwoord waaruit blijkt dat

- in een rentepercentage ook het risico van het niet-terugbetalen van een staatsobligatie wordt verdisconteerd
- hetgeen betekent dat een hoger risico op niet-terugbetalen leidt tot een hogere rente bij de uitgifte van een nieuwe staatsobligatie

1

1

18 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Een antwoord waaruit blijkt

- dat een stijgende rente leidt tot stijgende rentelasten voor de overheid
- hetgeen in tijden van een overheidstekort zal leiden tot oplopende tekorten waarvoor de overheid nieuwe leningen moet aangaan

1

1

19 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Een antwoord waaruit blijkt dat

- landen uit de oprichting van het EFSF kunnen afleiden dat ze bij financiële problemen toch wel gered zullen worden door het fonds (dus indirect ook door de andere landen)
- hetgeen aanleiding kan zijn om meer financiële risico's aan te gaan / minder sterk te werken aan terugdringen van het overheidstekort / de staatsschuld

1

1

Opgave 5

20 maximumscore 2

- bij (1) primaire
- bij (2) denivellering
- bij (3) voorraadgrootheid

indien twee van de drie juist 1
indien één of geen van de drie juist 0

21 maximumscore 2

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (twee van de volgende):

- wel of geen werk (groep I t.o.v. de overige groepen)
- opleiding of scholingsgraad (groepen II en III t.o.v. groep I)
- bezit, zoals wel of geen grond en/of vee (groep IV t.o.v. groep II)
- omvang van de eigen onderneming (groep V t.o.v. groep II)

per juiste factor 1

Opmerking

Uit de antwoorden moet blijken dat het gaat om factoren die invloed hebben op de hoogte van één of meerdere primaire inkomens, te weten loon, pacht, huur, rente, winst, zonder dat deze categorieën expliciet genoemd hoeven te worden.

22 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- $(20 - 5) \times 2 = 30\%$ 1
- $(a) = 50\% + 30\% = 80\%$ 1

23 maximumscore 2

groter worden

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

In 2005 heeft van alle huishoudens de helft met de laagste (primaire) inkomens een aandeel van 25% tegen 75% voor de helft met de hoogste inkomens, terwijl die verhouding in 2025 zal veranderen naar 20% voor de laagste helft tegen 80% voor de hoogste helft.

24 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Een antwoord waaruit blijkt dat het (relatieve) aantal huishoudens in de laagste inkomensgroep (fors) daalt van 50% naar 20% (bron 9), hetgeen betekent dat in 2025 meer huishoudens boven de armoedegrens komen (bron 8).

Vraag	Antwoord	Scores

Opgave 6

---

25 maximumscore 1

Uit de beschrijving moet blijken dat door een stijging / daling van het aanbod van koopwoningen (bij een gegeven vraag) de gemiddelde verkoopprijs van koopwoningen daalt / stijgt.

26 maximumscore 3

- daling van het aanbod 2

Voorbeelden van een juist antwoord zijn:

- Werklozen gaan er in inkomen op achteruit. Ze zullen minder snel willen / kunnen verhuizen naar een andere (duurdere) woning en de huidige woning aanhouden. Daardoor daalt het aantal aangeboden (bestaande) koopwoningen (ten opzichte van een situatie zonder stijgende werkloosheid).
- Stijgende werkloosheid kan leiden tot lagere rendementsverwachtingen voor nieuwbouwprojecten, waardoor deze worden uitgesteld of ingekrompen, hetgeen het aanbod van (nieuwe) koopwoningen afremt (ten opzichte van een situatie zonder stijgende werkloosheid).

- stijging van het aanbod 1

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Werklozen gaan er in inkomen op achteruit. De hypotheeklast kan dan te hoog worden, in verhouding tot het inkomen, hetgeen aanleiding kan zijn om de eigen woning te koop te zetten.

27 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Door vermindering van de aftrekbaarheid van de hypotheekrente zullen de netto woonlasten voor woningeigenaren stijgen (indien zij de aankoop hypotheek financieren), waardoor de vraag afneemt (pijl 3) hetgeen (bij een gegeven aanbod) leidt tot een daling van de gemiddelde verkoopprijs van koopwoningen (pijl 7).

Vraag	Antwoord	Scores

28 maximumscore 2

Voorbeelden van een juist antwoord zijn:

- hoogte van de hypotheekrente
Uit de uitleg moet blijken dat een hogere / lagere hypotheekrente geld lenen duurder / goedkoper maakt, hetgeen de vraag naar koopwoningen afremt / stimuleert.
- tarief van de overdrachtsbelasting
Uit de uitleg moet blijken dat een hoger / lager tarief de totale aankoopkosten hoger / lager maakt, hetgeen de vraag naar koopwoningen afremt / stimuleert.
- hoogte van het eigenwoningforfait
Uit de uitleg moet blijken dat een stijging / daling van het eigenwoningforfait de netto woonlasten van een woningeigenaar hoger / lager maakt, hetgeen de vraag naar koopwoningen afremt / stimuleert.
- hoogte van de huursubsidie (huurtoeslag)
Uit de uitleg moet blijken dat een stijging / daling van deze subsidie de (netto) woonlasten voor huurders lager / hoger maakt, waardoor minder / meer huurders zullen overwegen om te stappen naar een koopwoning, hetgeen de vraag naar koopwoningen afremt / stimuleert.

29 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Een antwoord waaruit blijkt dat een huis dat in 1986 is gekocht reëel in waarde is gestegen tussen 1986 en 2011, omdat de gemiddelde verkoopprijs sterker is gestegen dan het gemiddelde prijspeil (inflatie).

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per school in het programma WOLF.

Zend de gegevens uiterlijk op 3 juni naar Cito.

6 Bronvermeldingen

---

cartoon opgave 4

International Herald Tribune / Patrick Chappatte

economie

Centraal examen havo

Tijdvak 1

Correctievoorschrift

Aan de secretarissen van het eindexamen van de scholen voor havo.

Bij het centraal examen economie:

Op **pagina 9** van het correctievoorschrift, **vraag 23**, moeten altijd 2 scorepunten worden toegekend, ongeacht of er wel of geen antwoord gegeven is, en ongeacht het gegeven antwoord.

Toelichting

Op vraag 23 is geen eenduidig antwoord mogelijk op basis van de verstrekte gegevens. Al naar gelang de gekozen waarden betreffende de inkomensverdeling, zijn tegengestelde conclusies mogelijk.

NB

- a. Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
- b. Als eerste en tweede corrector al overeenstemming hebben bereikt over de scores van de kandidaten, past de eerste corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe en meldt de wijzigingen in de score aan de tweede corrector.
- c. Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden WOLF-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Het CvE is zich ervan bewust dat dit leidt tot enkele aanvullende handelingen van administratieve aard. Deze extra werkzaamheden zijn in het belang van een goede beoordeling van de kandidaten.

Ik verzoek u dit bericht door te geven aan de correctoren economie havo.

Het College voor Examens,
Namens deze, de voorzitter,

drs H.W. Laan